

Ks. prof. dr hab. Janusz Bujak
Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego

ul. Seminaryjna 2
75-817 Koszalin

Recenzja rozprawy doktorskiej

Ks. mgra lic. Piotra Wachowskiego

*Soborowa wizja Kościoła jako communio na przykładzie życia i duszpasterskiej posługi
księdza Zygmunta Trybowskiego,*

**napisanej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu
pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Jana Perszona,**

Toruń 2023, s. 435

Papież Paweł VI w adhortacji apostolskiej *Evangelii nuntiandi*, o ewangelizacji w świecie współczesnym napisał, że „człowiek naszych czasów chętniej słucha świadków, aniżeli nauczycieli; a jeśli słucha nauczycieli, to dlatego, że są świadkami” (nr 41). Georges Bernanos podkreślał, że „Kościół nie potrzebuje reformatorów, ale świętych”.

Oba te zdania znajdują odzwierciedlenie w osobie ks. Zygmunta Trybowskiego (1937-2002), którego życiu i posłudze poświęcona jest recenzowana praca doktorska: był on świadkiem Chrystusa, który swoim życiem oddanym Chrystusowi i parafianom realizował reformy Soboru Watykańskiego II. Postać tego kapłana wciąż budzi podziw i rodzi pytania o źródła jego gorliwej i skutecznej pracy duszpasterskiej.

1. Struktura, źródła, metody rozprawy doktorskiej i bibliografia

Praca składa się ze strony tytułowej (s. 1), spisu treści (s. 3-6), wykazu skrótów (s. 7), wstępu (s. 11-19), czterech rozdziałów (s. 21-304), zakończenia (s. 305-315), aneksu (s. 317-411), bibliografii (s. 413-428), streszczenia w języku polskim (s. 429-433) i angielskim (s. 433-435).

Autor pracy na pierwszej stronie Wstępu wychodzi od ostrego przeciwstawienia sobie Soboru Watykańskiego i Soboru Trydenckiego, a raczej dwóch stylów Kościoła –

przedsoborowego, zamkniętego i nowego, który zapowiadał drugi Sobór Watykański – otwartego, przyjaznego świata. Doktorant zwraca uwagę na podkreślenie roli świeckich chrześcijan w Kościele w dokumentach ostatniego Soboru i przechodzi do opisu recepcji treści dokumentów soborowych. W tym punkcie powołuje się na diagnozę Josepha Ratzingera, który już w roku 1985 w *Raporcie o stanie wiary* mówił o kryzysie Kościoła na Zachodzie wywołanym błędnym rozumieniem intencji ojców Soboru, prowadzącym do rewolucyjnych zmian prowadzących m.in. do głębokiego kryzysu tożsamości kapłańskiej (s. 13-14). Kryzys ten w dużym stopniu ominął Kościół w Polsce, dzięki mądrej postawie bł. kard. Stefana Wyszyńskiego przy wprowadzaniu zmian w liturgii.

Następnie ks. Piotr Wachowski przechodzi do przedstawienia osoby ks. Zygmunta Trybowskiego i uzasadnienia struktury pracy doktorskiej. Praca dzieli się na dwie części: biograficzną i problemową, z których każda zawiera cztery rozdziały. W pierwszej części pt. *Ksiądz Trybowski – człowiek wiary i czynu* (s. 21-184), zostały ukazane pierwsze lata życia Zygmunta Trybowskiego w domu rodzinnym, nauka w szkole podstawowej w Luzinie a następnie w gimnazjum i liceum w Wejherowie, praca w banku, wstąpienie do Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie i formacja (rozdział I), następnie posługa kapłańska jako wikariusza (rozdział II), probostwo w Siemoniu (rozdział III) i w Bydgoszczy (rozdział IV), gdzie ks. Trybowski zmarł 25 grudnia 2002 roku (s. 14-15). Doktorant podkreśla wartość kwerendy, którą przeprowadził na temat osoby proboszcza z Fordonu oraz wywiadów z około 90 osobami, które znały zmarłego kapłana. Druga część rozprawy pt. *W służbie Kościoła – komunii* (s. 185-304) ma dwojaki charakter: teoretyczny i praktyczny. Autor pracy omawia system komunistyczny promujący marksistowski kolektywizm w konfrontacji do Kościoła katolickiego i chrześcijańskiego personalizmu. Walka władzy komunistycznej z Kościołem w Polsce była przez 27 lat kontekstem pracy duszpasterskiej ks. Trybowskiego (rozdział I). W rozdziale drugim Doktorant ukazał najważniejsze, według niego, elementy eklezjologii komunii Soboru Watykańskiego (rozdział II) i jej zastosowanie w życiu parafii na przykładzie koncepcji ks. Franciszka Blachnickiego (rozdział II). Kolejny rozdział ukazuje przykłady realizacji komunijnej wizji Kościoła w parafii w Fordonie i współpracę ks. Trybowskiego ze świeckim (rozdział III). Ostatni, czwarty rozdział, poświęcony jest prezentacji wspólnot, które istniały przy parafii Matki Bożej Królowej Męczenników w okresie sprawowania posługi duszpasterskiej przez ks. Trybowskiego lub powstały krótko po jego śmierci.

W Aneksie Autor dysertacji zamieścił dokumenty obrazujące posługę księdza Trybowskiego i wywiady z osobami, które znały go osobiście.

Źródłem pracy jest w pierwszym rzędzie dokumentacja pozyskana podczas kwerendy w archiwach parafii w Siemoniu i Bydgoszczy, w Archiwum Diecezji Pelplińskiej i Archiwum Bydgoskiego Oddziału IPN oraz materiały pochodzące od osób prywatnych. Na drugim miejscu Autor umieścił wywiady i spotkania z 88 osobami, na trzecim zaś literaturę przedmiotu.

Jako że praca ma charakter interdyscyplinarny, historyczno-teologiczno-pastoralny, Doktorant posłużył się przede wszystkim metodą historyczną, porównawczą i analityczno-syntetyczną (s. 16-18).

Niestety, we Wprowadzeniu ani w Zakończeniu nie został jasno określony cel pracy.

Bibliografia (s. 413-435) składa się ze wspomnianych już dokumentów źródłowych (dokumenty Urzędu Nauczycielskiego Kościoła, dokumenty papieskie, dokumenty archiwalne dotyczące ks. Zygmunta Trybowskiego, rozmowy, wywiady i świadectwa świadków), literatury przedmiotu, literatury pomocniczej zaczerpniętej z periodyków i adresów stron internetowych. W literaturze przedmiotu, która powinna dotyczyć w pierwszym rzędzie eklezjologii *communio* w posłudze ks. Zygmunta Trybowskiego, mamy wiele pozycji niezwiązanych z tematem, np.: *ABC chrześcijanina. Mały słownik*, red. Zalewski S., Warszawa 1999; Balawajder E., *Prekursor soborowego humanizmu*, w: S. Kowalczyk, E. Balawajder (red.), *Jacques Maritain prekursor soborowego humanizmu*, Lublin 1992, s. 25-30; Blachnicki F., *Podręcznik Krucjaty Wyzwolenia Człowieka*, Kraków 2017; Bujak A., *Kronika Roku Świętego*, Kraków 2001; Chaput Ch., *Obcy w obcej ziemi. Życie wiarą w postchrześcijańskim świecie*, Warszawa 2019; Dreher R., *Opcja Benedykta. Jak przetrwać czas neopogaństwa*, Kraków 2018; Gombrowicz W., *Dziennik 1953-56. Dzieła*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1986; Grunt S., *Między Wyszogrodem a Strzelcami Górnymi*, Pelplin 2011; Kołakowski L., *Czy diabeł może być zbawiony i 27 innych kazań*, Londyn 1984; Kreft J., *Władza algorytmów. U źródeł potęgi Googla i Facebooka*, Kraków 2019; Mariański J., *Kontrowersje wokół relacji religii i moralności. Tożsamość czy rozbieżność? Studium socjologiczne*, Toruń 2014; Mariański J., *Megatrendy religijne w społeczeństwach ponowoczesnych. Studium socjologiczne*, Toruń 2016; Mariański J., *Sekularyzacja i desekularyzacja w nowoczesnym świecie*, Lublin 2006; Terlikowski T., *Franciszek Blachnicki. Ksiądz, który zmienił Polskę*, Poznań 2021; Terlikowski T., *Tylko prawda nas wyzwoli. Przyszłość Kościoła katolickiego w Polsce. Wywiady Tomasza P. Terlikowskiego*, Warszawa 2016; Weigel G., *Katolicyzm ewangeliczny. Gruntowna reforma Kościoła w XXI wieku*, Kraków 2014; Wodarczyk A., *Prorok Żywego Kościoła*, Katowice 2008.

Zastanawia sięgniecie po literaturę pomocniczą jedynie w periodykach, brak jest bowiem pozycji książkowych. W bibliografii nie występują niektóre pozycje wskazane w przypisach, np. J. Ambaum, *Tożsamość kapłana*, R.L. Kinast, *Interim Report on Laity Consultation*, J. Mariański, *Apostolstwo świeckich w Kościele*, J. Mariański (red.), *Kondycja moralna społeczeństwa polskiego*, R.W. Oliver, *The Vocation of the Laity to Evangelization*. W dysertacji Autor dysertacji skupił się na osobie ks. Trybowskiego, czego dowodem jest bogata bibliografia dotycząca jego osoby i działalności, natomiast literatura odnosząca się do dwóch pierwszych rozdziałów części drugiej pracy doktorskiej, dotycząca marksizmu, personalizmu chrześcijańskiego i eklezjologii, jest dość uboga.

2. Formalna strona pracy

Praca z formalnego punktu widzenia nie budzi zastrzeżeń. Język pracy jest precyzyjny i zrozumiały, zdarzają się jednak nieliczne błędy, np.:

s. 23 - „ostatnia z rodzeństwa, najstarsza córka Rozalii i Leona...” – niejasne sformułowanie, chodzi o ostatnią żyjącą z rodzeństwa Trybowskich.

s. 42 - przypis 49, mowa o Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1905 roku, powinno być: 1917.

s. 73 - „Można ją uznać za rodzaj «Kroniki» budowy Kościoła”, powinno być: kościoła.

s. 90 - Doktorant na opisanie dwóch rodzajów autorytetów używa terminów angielskich: autorytet urzędowy - *charisma of office* i autorytet osobisty – *personal charisma*. Można by użyć terminów obecnych w języku polskim, np. o. Józef Bocheński w książce *100 zabobonów* pisze o autorytecie deontycznym (przełożonego, szefa) i autorytecie epistemicznym (eksperta, znawcy, wiedzącego).

s. 144 - ulice „Gen Andersa”

s. 188 - niektóre terminy w języku niemieckim są pisane kursywą, jak *Gemeinschaft*, inne nie, jak *Philosophie der Tat*, *Gesellschaft*. Na tej stronie mamy również inny od przyjętego w pracy sposób cytowania, tzw. harwardzki (Baczko, 1964).

s. 189 - niejasne: „tradycja arystotelesowska chrześcijaństwa”; „...każdy człowiek oddzielnie, nie zaś w zależności ze społeczeństwem...” (zależności od społeczeństwa...).

s. 206 - Maritain odciął się od „liberalnego liberalizmu jak i marksistowskiego kolektywizmu”, powinno chyba być: liberalnego indywidualizmu?

s. 225 - „Zasadniczym novum”, powinna być kursywa?

s. 248-249: opis kręgów parafii zaproponowany przez ks. Błachnickiego jest już wcześniej obecny na s. 240-241 w przypisie 557. Niejasny opis kręgów, brak odniesienia do publikacji

ks. Bogdana Bieli na ten temat, np. *Koncepcja cura pastoralis w ujęciu ks. Franciszka Blachnickiego*, „*Studia Pastoralne*” 17(2021), s. 57-58.

s. 255 - Doktorant używa angielskiego zwrotu *bereavement minister* na określenie posługi wsparcia w żałobie. Czy posługą ta istnieje tylko w krajach anglojęzycznych?

s. 261 - wyjaśnienie pochodzenia nazwy „Wiatrak” było już na s. 244 przypis nr 564.

s. 275 - Grupa Anonimowych Alkoholików „Zefirek”, jak w tekście, czy „Zefir” jak w tytule paragrafu?

s. 292 - błąd w nazwie grupy „GPS”, jest „Giovani Paulo Secondo”, powinno być: Giovanni Paolo Secondo.

s. 307, przypis 687 - A. Zybertowicz, *Cyber kontra real. Cywilizacja w techno-pułapce*. Rozmawia Jarema Piekutowski, Warszawa 2022 (brak kursywy).

3. Treść pracy doktorskiej

Część pierwsza pracy doktorskiej nosi tytuł *Ksiądz Trybowski – człowiek wiary i czynu*. Doktorant pisze, że żył on w latach 1936-2002, jednak wcześniej mowa jest o latach 1937-2002 i jest to właściwa data urodzin. Autor pracy podkreśla, że pragnie w tej części pracy „wydobyć na światło dzienne wszystkie dostępne fakty i okoliczności, które kształtowały życie księdza Zygmunta Trybowskiego”.

Rozdział pierwszy nosi tytuł *Z Luzina w świat* (s. 21-45). Autor na s. 21-27 opisuje sytuację polityczną i administracyjną w jakiej znalazło się Pomorze i Luzino po I wojnie światowej. Następnie przedstawia dom rodzinny ks. Zygmunta Trybowskiego, jego rodziców i rodzeństwo posiłkując się wspomnieniami najstarszej córki Leona i Rozalii Trybowskich, Władysławy, która została siostrą zakonną. Przedstawia prześladowania duchowieństwa diecezji chełmińskiej w czasie II wojny światowej, których ofiarą padł również ówczesny proboszcz parafii luzińskiej, ks. Gończ. Następnie szczegółowo opisuje dzieciństwo Zygmunta Trybowskiego, a zwłaszcza jego rozwój religijny, posiłkując się wspomnieniami wnuków Leona i Rozalii Trybowskich, m.in. ks. Marka Trybowskiego (s. 28-30). Następnie przechodzi do kolejnych etapów jego życia jakimi były nauka w szkole podstawowej w Luzinie i w liceum im. Króla Jana III Sobieskiego w Wejherowie a następnie podjęcie na okres trzech lat pracy w Narodowym Banku Polskim w Wejherowie (s. 31-33). W roku 1957 Zygmunt wstępuje do Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie. Autor dysertacji opisuje jego przygotowanie do kapłaństwa w oparciu o klasyczną triadę: formacja ludzka, intelektualna i ascetyczna. Doktorant wiele razy w dysertacji podkreśla, że na powołanie i

ukształtowanie obrazu kapłana w sercu Zygmunta Trybowskiego miał wielki wpływ proboszcz luzińskiej parafii, ks. Mieczysław Sumiński (s. 37-44).

Rozdział drugi pt. *Droga kapłaństwa* (s. 46-66) przybliży pierwsze lata posługi kapłańskiej ks. Zygmunta Trybowskiego, kiedy był wikariuszem w parafiach Goręczyno, Lutowo i Chełmża. Zygmunt Trybowski przyjął święcenia kapłańskie 2 czerwca 1963 roku w katedrze pelplińskiej (s. 47-49). Pierwszą placówką duszpasterską ks. Zygmunta Trybowskiego była parafia Goręczyno niedaleko Kartuz, skąd po dwóch latach został przeniesiony na dwa miesiące do Lutowa a następnie do Chełmży (s. 50-52). Tam od wybitnego kapłana, proboszcza ks. Alfonsa Groszkowskiego przez osiem lat uczył się pracy duszpasterskiej i pracy ze wspólnotami, m.in. Ruchem Światło – Życie (s. 53-60). Rozwijał się również duchowo i intelektualnie: należał do Unii Apostolskiej Kleru, podjął studia z teologii pastoralnej na KUL-u (s. 61-66).

W rozdziale trzecim pt. *Probostwo w Siemoniu* (s. 67-91) Doktorant opisuje szczegółowo posługę ks. Zygmunta Trybowskiego na jego pierwszej samodzielnej placówce, w której pełnił posługę w latach 1973-1983, w tym z dekretem proboszcza od roku 1977 (s. 61-70). W czasie swojego pobytu w Siemoniu, zwłaszcza w okresie budowy kościoła, podlegał inwigilacji Służb Bezpieczeństwa PRL i Tajnych Współpracowników, w tym duchownych. Dokumenty przez nich wytworzone są cennym źródłem informacji na temat trudności z budową kościoła stwarzanych przez władze i postawy ks. Trybowskiego a zarazem jego gorliwości (s. 71-85). Mimo próśb wiernych z parafii w Siemoniu kierowanych do biskupa Przykuckiego a nawet do Prymasa Polski Józefa Glempa o pozostawienie ks. Zygmunta Trybowskiego w parafii, w roku 1983 zostaje on przeniesiony do Bydgoszczy (s. 88-90).

Rozdział czwarty pt. *Misja w Bydgoszczy* (s. 92-184) ukazuje działalność duszpasterską ks. Trybowskiego w latach 1983-2002 w bydgoskiej dzielnicy Fordon. Ponieważ w tej części miasta po wojnie powstawały nowe osiedla bloków mieszkalnych, konieczna była budowa kościoła i zorganizowania życia parafialnego. Władze zgodziły się na dzierżawę terenu niedaleko Doliny Śmierci, gdzie na początku II wojny światowej Niemcy dokonali eksterminacji Polaków i Żydów z Bydgoszczy (s. 92-99). Jeszcze w roku 1983 powstała tymczasowa kaplica zwana „Betlejemką”, w roku następnym murowana kaplica, rozwijała się praca duszpasterska (s. 100-105). W latach 1985-1987 powstały plebania i dom parafialny. Parafia rozrastała się liczebnie. Przybywało dzieci i młodzieży a co za tym idzie - skierowanych do nich propozycji duszpasterskich (s. 106-112). W latach 1988-1990 rozpoczęła się budowa kościoła oparta w dużej mierze na wolontariuszach z parafii. Jednocześnie rozwijało się duszpasterstwo studentów i rodzin (s. 113-129). Po podziale

diecezji w roku 1992 Bydgoszcz weszła w skład archidiecezji gnieźnieńskiej. 7 października 1993 roku, w dziesiątą rocznicę powstania parafii, arcybiskup gnieźnieński Henryk Muszyński dokonał konsekracji świątyni (s. 130-133). W uwagach powizytacyjnych arcybiskup Muszyński zwrócił uwagę, że Proboszcz Trybowski buduje kościół nie tylko z cegieł, ale również duchową świątynię w sercach parafian. Podkreślił również jego troskę o wspólnotę kapłańską w jego parafii (s. 137). Na kolejnych stronach Doktorant przytacza świadectwa księży wikariuszy i innych kapłanów z dekanatu na temat ks. Trybowskiego, z których wyłania się obraz człowieka i kapłana oddanego Bogu i ludziom, pobożnego, życzliwego, rozmodlonego, gorliwie wypełniającego swoją posługę, będącego ojcem i bratem dla innych współbraci w kapłaństwie (s. 138-145). Wielkim wydarzeniem dla Bydgoszczy, parafii pw. Matki Bożej Królowej Męczenników i samego ks. Trybowskiego była wizyta Jana Pawła II w tym mieście 7 czerwca 1999 roku i obchody Wielkiego Jubileuszu Roku Świętego 2000. Również przy tej okazji ks. Wachowski przytacza świadectwa osób, które zetknęły się z ks. Zygmuntem, m.in. ówczesnego sufragana diecezji gnieźnieńskiej Stanisława Gądeckiego. (s. 146-153). Na kolejnych stronach dysertacji Doktorant opisuje ostatnie lata życia ks. Trybowskiego naznaczone chorobą nowotworową, ale również intensywną pracą duszpasterską. Ks. Zygmunt przyjmował chorobę z wiarą, modląc się o wypełnienie się woli Bożej, co znalazło potwierdzenie w świadectwach osób z którymi Doktorant przeprowadził wywiady. Swoje cierpienie ofiarował m.in. za kapłana przeżywającego kryzys powołania. Wsparciem dla ks. Trybowskiego była duchowość Unii Apostolskiej Kleru, do której należał (s. 154-164). W swoim Testamencie, którego pierwsza wersja powstała w roku 1974 a ostatnie uzupełnienie zostało wprowadzone 7 sierpnia 2002, ks. Trybowski wszystko, co posiadał, przekazał na Dom dla Dzieci Specjalnej Miłości i na kościół, który miał przy nim powstać. Zgodnie z jego wolą, został pochowany na terenie przykościelnym. Pogrzeb, który odbył się 31 grudnia 2002 roku był wielką manifestacją wiary i wdzięczności względem ks. Trybowskiego (s. 165-184).

Część II nosi tytuł *W służbie Kościoła – komunii*. Doktorant wyjaśnia w tej części pracy nastawienie ks. Trybowskiego do świeckich, które wyrażało się w stwierdzeniu: „nadszedł czas laikatu”. Proboszcz realizował to hasło otwierając się na wspólnoty, których w parafii na Fordonie było ponad trzydzieści (s. 186). Rozdział I nosi tytuł *Marksistowski kolektywizm w opozycji do chrześcijańskiego personalizmu* (s. 187-210). Autor pracy prezentuje w nim duchową walkę, która toczyła się w Polsce po roku 1945 pomiędzy komunistycznym państwem a Kościołem jako kontekst konieczny do zrozumienia warunków, w jakich przez 27 lat realizował swoją posługę kapłańską ks. Trybowski (s. 187). Ks. Wachowski przedstawia

główne założenia nowej wizji świata zaproponowanej przez marksizm (s. 188-190). Następnie Doktorant ukazuje przejawy walki z Kościołem z Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej takie jak wypowiedzenie konkordatu, usuwanie nauczania religii ze szkół, wprowadzenie obowiązku zawierania małżeństw cywilnych, cenzura, inwigilacja duchowieństwa i rozbijanie środowiska księży przez założenie organizacji tzw. księży – patriotów, ograniczanie manifestowania wiary jedynie do terenu kościelnego, przejęcie majątku Caritas i dóbr kościelnych, urządzenie pokazowych procesów kapłanów i biskupów, aresztowanie Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego, pobór alumnów Wyższych Seminariów Duchowych do wojska, przeciwstawianie się obchodom Wielkiej Nowenny i Tysiąclecia Chrztu Polski. Zmianę sytuacji na lepsze dla Kościoła i społeczeństwa spowodowały wybór Jana Pawła II na Stolicę Piotrową w roku 1978 i powstanie ruchu „Solidarność” w roku 1980, jednak na krótko, ponieważ w 1981 zorganizowano nieudany zamach na papieża a władze komunistyczne w Polsce wprowadziły stan wojenny (s. 191-201). Alternatywą dla ideologii marksistowskiej był personalizm chrześcijański, którego najważniejszymi przedstawicielami byli Emmanuel Mounier i Jacques Maritain. Mounier, który był do pewnego stopnia zafascynowany marksizmem jako teorią społeczną, przeciwstawiał się zarówno indywidualizmowi, jako że osoba ludzka żyje we wspólnocie innych osób, jak i kolektywizmowi w sensie marksistowskim. Jacques Maritain również odrzucał zarówno indywidualizm jak i kolektywizm. Rozumienie osoby ludzkiej jako stworzonej do komunii z Bogiem i ludźmi, która w pełni realizuje się w Kościele, można było dostrzec w pracy duszpasterskiej ks. Trybowskiego, podkreśla ks. Wachowski (s. 202-210).

Rozdział II zatytułowany jest *Odnowiona (komunijna) wizja Kościoła po Vaticanum II czyli eklezjologia communio* (s. 211-232). Ks. Wachowski podkreśla w nim, że kategoria *communio* powinna być uznana za klucz do eklezjologii Soboru Watykańskiego. Jest ona obecna przede wszystkim w konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium*, ale również w innych dokumentach, takich jak *Sacrosanctum concilium*, *Christus Dominus*, *Optatam totius*, *Presbyterorum ordinis* czy *Apostolicam actuositatem* (s. 211-215). W Polsce szczególnie wielki wpływ na rozumienie Kościoła jako wspólnoty a parafii jako „wspólnoty wspólnot” miał ks. Franciszek Blachnicki, założyciel Ruchu Światło – Życie (s. 216-218). Sobór, podkreślił Doktorant, postawił akcent na świeckich w Kościele i ich zrzeszanie się we wspólnotach eklezjalnych. Nie wszystkie ruchy powstające w Kościele można uznać za katolickie, dlatego papież Jan Paweł II w adhortacji posynodalnej *Christifideles laici* podał pięć kryteriów kościelnego charakteru zrzeszeń laikatu. Również ks. Blachnicki starał się wypracować kryteria eklezjalnego charakteru ruchów kościelnych, podając ich dziewięć. Na

temat ruchów kościelnych wypowiedziała się również Komisja Nauki Wiary Konferencji Episkopatu Polski w roku 2022 w dokumencie *Kryteria eklezjalności wspólnot katolickich* (s. 219-224). W kolejnych dwóch paragrafach Doktorant wyjaśnia, na czym polega rola laikatu w ruchach kościelnych i ich powołanie do apostołstwa w oparciu o dokumenty Soboru Watykańskiego II. Mówią one o działaniu świeckich w świecie, *ad extra*, nie zaś w Kościele *ad intra*. Takie spojrzenie na misję świeckich potwierdził Jan Paweł II w adhortacji *Christifideles laici*. Oprócz tego dokumentu Jan Paweł opublikował również adhortację posynodalną *Catechesi tradendae* na temat udziału świeckich w prorockiej misji Kościoła i adhortację posynodalną *Familiaris consortio* na temat rodziny. Papież podkreślał aktywny udział świeckich w „nowej ewangelizacji” i w tworzeniu *communio* Kościoła. Apostolskie zadania świeckich wynikające z chrztu świętego potwierdził również II Polski Synod Plenarny (s. 224-232).

Rozdział III nosi tytuł *Proboszcz Trybowski w służbie komunii* (s. 233-254). Autor pracy wychodzi od dokumentu Stolicy Apostolskiej z roku 1997 *Instrukcja o niektórych kwestiach dotyczących współpracy wiernych świeckich w ministerialnej posłudze kapłanów* która miała na celu położenie kresu nadużyciom w pełnieniu przez świeckich funkcji, które *ex officio* należą do kapłanów. Ks. Wachowski uważa, że lepsza jest teologia laikatu zaproponowana przez Yves’a Congara, według którego należy uznać, że istnieje jedna misja Kościoła i wiele posług. Natomiast w posoborowych dokumentach watykańskich, takich jak wspomniana *Instrukcja*, wciąż jest obecna eklezjologia przedsoborowa, która stosuje podział na świeckich i duchownych w Kościele, odsyłając świeckich do działania w świecie, duchownym zaś powierza działanie w Kościele (s. 233-236). W kolejnych punktach Doktorant opisuje, w jaki sposób w praktyce ks. Trybowski realizował w bydgoskiej parafii model Kościoła jako *communio* i jak wyglądała relacja kapłanów i świeckich w parafii pw. Matki Bożej Królowej Męczenników. Ks. Wachowski wybrał tu pięć przykładów: Sejmik parafialny, Społeczny Komitet Budowy Kalwarii Bydgoskiej „Golgoty XX wieku”, Misterium Męki Pańskiej w Dolinie Śmierci, budowa Domu Jubileuszowego Jana Pawła II oraz Domu Całodziennego Pobytu i Rehabilitacji dla Dzieci Specjalnej Miłości. Sejmik, który powstał z okazji 15 rocznicy powstania parafii i nawiedzenia jej przez figurę Matki Bożej Fatimskiej w roku 1996, gromadził liderów wszystkich grup parafialnych. Jego celem była lepsza koordynacja działań na rzecz wspólnoty parafialnej. Efektem współpracy różnych grup parafialnych w ramach Sejmiku było powołanie w roku 1998 Społecznego Komitetu na rzecz budowy Kalwarii Bydgoskiej w Dolinie Śmierci. Ksiądz Trybowski nie doczekał się ukończenia Kalwarii, której budowa rozpoczęła się w roku 2004 poświęceniem pierwszej stacji Drogi

Krzyżowej a zakończyła w roku 2008. Od roku 2001 w Dolinie Śmierci organizowane jest przez Duszpasterstwo Akademickie „Martyria” misterium Męki Pańskiej. Owocem Światowych Dni Młodzieży w Rzymie w roku 2000 był pomysł budowy Jubileuszowego Domu Jana Pawła II, który został ukończony w roku 2013. Dom dla Dzieci Specjalnej Miłości był marzeniem ks. Zygmunta Trybowskiego, którego niestety nie udało się zrealizować. Jednak już w roku 1984 w parafii rozpoczęło się przygotowanie do Pierwszej Komunii Świętej dzieci z niepełnosprawnościami (s. 237-248). W ostatnim paragrafie trzeciego rozdziału Doktorant wskazuje na teologiczne źródła powstania Sejmiku Parafialnego w parafii kierowanej przez ks. Zygmunta Trybowskiego. Według ks. Wachowskiego, jest on wręcz doskonałą realizacją wizji parafii jako „wspólnoty wspólnot” zaproponowanej przez ks. Blachnickiego, który parafian zaliczał do jednego z siedmiu kręgów: 1. Niepraktykujący i niewierzący; 2. Tradycyjnie praktykujący, ale bierni; 3. Małe grupy formacyjne, prowadzące do inicjacji wiary; 4. Z nich wywodzą się apostołskie grupy środowiskowe; 5. Apostolskie wspólnoty specjalistyczne; 6. Rada apostołska, zajmująca się koordynacją grup; 7. Stała diakonia wspólnoty lokalnej. Księdzu Blachnickiemu chodziło o „przejsie od duszpasterstwa masowego do duszpasterstwa elitarnego”, bez zapominania o masach. Istotą jego koncepcji było odejście od modelu parafii, w której aktywny i odpowiedzialny za parafię jest duszpasterz/duszpasterze, natomiast wierni są biernym przedmiotem troski duszpasterskiej na rzecz modelu, w którym wszyscy, duchowni i świeccy, będą mieć świadomość stanowienia „my”, wspólnoty parafialnej. Taką właśnie wizję parafii starał się realizować ks. Trybowski (s. 249-254).

Rozdział IV i ostatni zatytułowany jest *Wspólnoty, ruchy i grupy formacyjne jako przejaw eklezjalnej komunii* (s. 255-304). Ks. Wachowski przedstawił czterdzieści grup, które działały przy parafii Matki Bożej Królowej Męczenników w okresie, gdy proboszczem był ks. Zygmunt Trybowski lub powstały krótko po jego śmierci. Doktorant rozpoczyna od typologii zrzeszeń laikatu, wyjaśniając, czym są grupy, wspólnoty, ruchy i stowarzyszenia (s. 256-258). W parafii na Fordonie do integracji wiernych, których było około 20 tysięcy, przyczyniał się również miesięcznik „Na oścież”, który zaczął wychodzić w dziesięć lat po erygowaniu parafii, w kwietniu 1993 roku. W roku 1998 w trzech kolejnych numerach zostały zaprezentowane wspólnoty istniejące przy parafii. Były to: Centrum Kultury Katolickiej „Wiatrak”, istniejące od 1995 roku; Poradnia Wsparcia Pomocy Psychologicznej „Przystań”, działająca od 1996 roku przy CKK „Wiatrak”; chór parafialny „Fordonia”, założony w roku 1992; Wspólnota Dzieci Szczególnej Miłości, która istniała w latach 1987-2005; grupa parafialna czcicieli Matki Boskiej Fatimskiej „Dąb”, która powstała w roku 1996 z okazji

nawiedzenia parafii przez figurę Matki Boskiej Fatimskiej (s. 261-265); Koło misyjne, działające w latach 1991-2008, założone i prowadzone przez siostry ze Zgromadzenia Sióstr Służebnic Ducha Świętego; Towarzystwo Przyjaciół Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Doktorant nie podał roku powstania Towarzystwa przy parafii; jego rozwiązanie nastąpiło na początku nowego tysiąclecia; Neokatechumenat, który pojawił się w parafii w roku 1988. Istnieje do dziś, jest jedną z najliczniejszych wspólnot spośród istniejących w parafii; Domowy Kościół Ruchu Światło – Życie, istnieje w parafii do dziś, jako druga najliczniejsza wspólnota, nie został podany rok pojawienia się tej wspólnoty w parafii, ale z informacji podanej na s. 129 można wnioskować, że był to rok 1991 lub kolejny; Katolickie Poradnictwo Rodzinne, które istnieje od momentu powstania parafii; schola dziecięca „Samemu Bogu”, w parafii od roku 1995; obecnie zespół złożony jest z dorosłych członków pierwotnego składu (s. 265-270); Stowarzyszenie Wspierania Powołań, przy parafii istniejące od 1996 roku; Żywy Różaniec dorosłych i dzieci, założony przez ks. Zygmunta Trybowskiego w momencie powstania parafii w 1983 roku; Duszpasterstwo Akademickie „Martyria” istniejące od 1987 roku, które obejmuje nie tylko młodzież akademicką, ale również absolwentów; Biuro parafialne; zespół synodalny, który istniał w latach 1992-1999; Grupa Anonimowych Alkoholików „Zefir”, założona w roku 1992; młodzieżowy zespół muzyczny „Izrael”, istniejący w latach 1992-2000; Koło Przyjaciół Radia Maryja, powstałe w roku 1997; pracownicy parafii, tzw. kościelni; oaza młodzieżowa Ruchu Światło – Życie, istniejąca w parafii w latach 1988-2000; Parafialna Rada Duszpasterska, istniejąca od 1983 roku, obecnie jej rolę pełni „Sejmik Parafialny” (s. 270-279); Liturgiczna Służba Ołtarza: ministranci i lektorzy; Stowarzyszenie Służby Charytatywnej im. bł. Urszuli Ledóchowskiej, które działało w okresie od 1992 do 2003 roku; Parafialna Straż Marszałkowska, założona z inicjatywy ks. Trybowskiego w roku 1996 czuwająca nad organizacją i przebiegiem uroczystości kościelnych, obecnie już nie istnieje; nadzwyczajni szafarze Eucharystii, w parafii od roku 1994; zespół muzyczny „Martyria”, który powstał wraz z Duszpasterstwem Akademickim w roku 1987; czasopismo parafialne „Na oścież”, wydawane od 1993, początkowo raz w miesiącu a obecnie dwa razy w roku, z okazji Bożego Narodzenia i Wielkiej Nocy; parafialny oddział Akcji Katolickiej, założony w roku 1995, obecnie nie podejmuje działań na poziomie parafii (s. 280-286).

Po Roku Jubileuszowym 2000 powstały kolejne wspólnoty: Duszpasterstwo Osób Głuchoniemych w roku 2002. Obecnie jego działalności jest zawieszona z powodu braku kapłana znającego język migowy; Apostolstwo Dobrej Śmierci założone w parafii w roku 2008; Towarzystwo Świętego Wojciecha obecne w parafii od roku 2007; Odnowa w Duchu

Świątym powstała w roku 2009; 'dziecięca schola „Boże Nutki” działająca nieprzerwanie od roku 2012; Promienista Grupa „Biało – Żółta” Pieszej Pielgrzymki na Jasną Górę, która wychodzi z parafii od roku 1996; Akademicka Grupa „Przezroczyta” Diecezjalnej Pieszej Pielgrzymki na Jasną Górę, również utworzona w roku 1996; Wolontariat Młodzieży „GPS” („Giovani Paulo Secondo”) przy Fundacji „Wiatrak”, od roku 2004; Duszpasterstwo Młodzieży „4don4LORD” (Fordon dla Pana), działające od 2014 roku; Stowarzyszenie Katolickiej Młodzieży Akademickiej „Pokolenie”, założone w roku 1988, zawieszony w roku 2001 i ponownie zarejestrowany w tym samym roku; Stowarzyszenie Młodzieży „Vestigium” powstałe w roku 2018 z inspiracji Światowych Dni Młodzieży w Krakowie w roku 2016 (s. 286-298). Rozdział kończy się podsumowaniem postawy księdza Zygmunta Trybowskiego wobec parafian: „poczęstujcie mnie dobrym słowem”. Zależało mu na spotkaniu z osobą, na relacjach międzyludzkich, co Doktorant potwierdza przytaczając kilka świadectw parafian na temat spotkań z Proboszczem. Stojąc wobec dylematu: „elita czy masa” w duszpasterstwie, zdecydował się na duszpasterstwo „mas przez elity”, tak by doprowadzić do osobistego spotkania z Bogiem jak największej grupy parafian. Ks. Wachowski dodaje, że różne inicjatywy duszpasterskie skierowane do elit spotykały się w Polsce z dużym odzewem przez cały okres powojenny, aż do roku 2000; wystarczy wspomnieć o setkach tysięcy osób biorących udział w rekolekcjach i formacji Ruchu Światło – Życie czy w ruchu pielgrzymkowym. Osobowość ks. Trybowskiego doskonale współgrała „z odnowioną eklezjologią po Vaticanum II”. Parafia Matki Bożej Królowej Męczenników z jej charakterem „wspólnoty wspólnot” była więc wynikiem „synergii Bożej łaski i ewangelicznego zaangażowania ludzi na nią wrażliwych” (s. 298-304).

W Zakończeniu (s. 305-315) Doktorant przytacza opinie i dane na temat sekularyzacji i dechrystianizacji polskiego społeczeństwa, która zaczęła przyspieszać po roku 1989 a zwłaszcza od momentu upowszechnienia się internetu po roku 2000. Autor stwierdza, że w Polsce obecnie niemożliwe jest odbudowanie „Kościoła ochrzczonego Narodu” w duchu kard. Stefana Wyszyńskiego ani re-ewangelizacja Europy, ale może się sprawdzić metoda ks. Trybowskiego, czyli Kościoła – komunii. Proboszcz z Fordonu był otwarty na zrzeczenia wiernych, co wymaga zawsze współdziałania hierarchii i charyzmatu oraz wzajemnego otwarcia na siebie. Do tego trzeba dodać, że sam ks. Zygmunt Trybowski był człowiekiem otwartym na Ducha Świętego. Postawa ks. Trybowskiego znajduje swoje potwierdzenie w nauczaniu papieża Franciszka a wcześniej w przemyśleniach ks. Franciszka Blachnickiego, dla którego kapłan powinien być sługą na wzór Chrystusa. Ks. Trybowski jako proboszcz w Siemoniu i w Bydgoszczy-Fordonie „Wyraźnie przeciwstawiał się wcześniejszemu

modelowi, który dzielił Kościół na dwie grupy: czynną, którą reprezentowali duszpasterze, nadający ton całej działalności Kościoła oraz bierną, którą stanowili wierni, będący przedmiotem działań duszpasterskich, jako odbiorcy i słuchacze, wykonujący dyrektywy duszpasterzy”. W takiej wizji Kościoła parafia była widziana jako kolejna instytucja, która „zaspokaja potrzeby”, w tym wypadku duchowo-religijne. Grupy w bydgoskiej parafii powstawały spontanicznie, w odpowiedzi na potrzeby. Było to możliwe dzięki osobowości ks. Trybowskiego, który łączył w sobie cechy mistyka i charyzmatycznego przywódcy. Jego duchowość była chrystocentryczna i maryjna a styl pełnienia posługi zarazem ojcowski i braterski (do kobiet zwracał się zawsze „Siostro”), aktywizujący parafian, podkreśla Doktorant.

Dołączony do pracy Aneks (317-411) jest świadectwem życia i kapłańskiej posługi Proboszcza z Fordonu. Znajdują się w nim chronologicznie, poczynając od świadectwa maturalnego, materiały dotyczące formacji seminaryjnej alumna Trybowskiego (7 prac pisemnych), dekrety wikariuszowskie, prace wysyłane do Kurii Biskupiej w Pelplinie (katechezy, kazania, opracowania), dekrety przeniesienia do Siemonia, korespondencja parafian z Siemionem z biskupem Przykuckim w sprawie pozostania ks. Trybowskiego w Siemioniu, dekret ustanawiający ks. Zygmunta Trybowskiego proboszczem w Bydgoszczy, zdjęcie kamienia węgielnego pod budowę nowego kościoła, lista wikariuszy i sióstr werbistek pracujących w parafii Matki Bożej Królowej Męczenników w latach 1983-2002, słowo powitacyjne arcybiskupa Henryka Muszyńskiego, zdjęcie obrazu znad łóżka ks. Zygmunta, prośba do władz Bydgoszczy o pochówek zmarłego Proboszcza przy kościele, testament ks. Trybowskiego, artykuły w miesięczniku „Na oścież” dotyczące śmierci i pogrzebu ks. Proboszcza (kazania, przemówienia, telegramy, wpisy w Księdze Kondolencyjnej, wspomnienia), wybrane homilie i kazania ks. Zygmunta Trybowskiego, wybrane wspomnienia i świadectwa kapłanów i parafian o ks. Trybowskim, odręczne notatki ks. Zygmunta i zeszyt intencji.

4. Ocena merytorycznej strony pracy doktorskiej

Należy podkreślić wartość głównej części pracy doktorskiej poświęconej osobie i działalności duszpasterskiej ks. prałata Zygmunta Trybowskiego. Autor dysertacji dotarł nie tylko do dokumentów dotyczących osoby Proboszcza z Fordonu, ale również przeprowadził wywiady z osobami, które go znały. Otrzymaliśmy dzięki temu znakomitą biografię, która przedstawia ks. Trybowskiego w szerokim kontekście społecznym i kościelnym. Ks. Piotr Wachowski zadał sobie trud przedstawienia w przypisach biogramów wielu postaci, które

pojawiły się na drodze życiowej bohatera doktoratu. Praca jest w pewnym sensie hagiografią, która ukazuje prezentowaną postać w sposób realistyczny i głęboki. Ks. Wachowski nie zadowolili się jedynie opisem zewnętrznej działalności ks. Trybowskiego, ale ukazał również źródła, z których wypływała jego wizja kapłaństwa. W kilku miejscach pracy doktorskiej zarysował jego profil osobowościowy i duchowy z którego wynika, że Proboszcz z Doliny Śmierci budował kościół nie tylko z cegieł, ale również duchową świątynię w sercach parafian, troszczył się o wspólnotę kapłańską w swojej parafii i w dekanacie. Inni kapłani dają o nim świadectwo jako człowieku oddanym Bogu i ludziom, pobożnym, życzliwym, rozmodlonym, gorliwie wypełniającym swoją posługę, będącym ojcem i bratem dla innych współbraci w kapłaństwie. Swoją chorobę przyjmował modląc się o wypełnienie się woli Bożej a cierpienie z nią związaną ofiarował za innych, m.in. za kapłana przeżywającego kryzys powołania. W swoim Testamentie wszystko, co posiadał, przekazał na Dom dla Dzieci Specjalnej Miłości i na kościół, który miał przy nim powstać.

Nieco słabiej wypada teologiczna ocena fenomenu duszpasterstwa ks. Zygmunta Trybowskiego. Autor pracy z uporem podkreśla istniejącą jakoby przepaść pomiędzy Kościołem sprzed Soboru Watykańskiego II, prezentującego postawę zamkniętą na świeckich, a eklezjologią Soboru Watykańskiego II, która miała dopiero przynieść otwarcie Kościoła i księży na świat i świeckich. Z tego rodzaju oceną rzeczywistości Kościoła nie zgadzał się papież Benedykt XVI, który proponował, by w ocenie ostatniego Soboru stosować „hermeneutykę ciągłości” nie zaś „zerwania” z tym, co Kościół reprezentował przed Soborem Watykańskim II. Zresztą sam Doktorant wielokrotnie podkreśla w swojej pracy wpływ, jaki na ks. Trybowskiego wywarli kapłani „przedsoborowi”, tacy jak ks. Sumiński czy ks. Groszkowski, nie mówiąc już o bł. kard. Stefanie Wyszyńskim.

Na kanwie tego, co znajdziemy w omawianej pracy doktorskiej chciałby postawił Doktorantowi trzy pytania:

1. Czy można wykazać wpływ ks. Franciszka Blachnickiego na ks. Zygmunta Trybowskiego i jego pracę duszpasterską, a jeśli tak, to w jakich aspektach?
2. W jakim wymiarze ks. Zygmunt Trybowski świadomie realizował w swojej posłudze duszpasterskiej zasady filozofii chrześcijańskiego personalizmu?
3. W jakim stopniu powiodła się w Polsce recepcja idei parafii jako „wspólnoty wspólnot”?

5. Wniosek końcowy

Rozprawa doktorska ks. mgra lic. Piotra Wachowskiego *Soborowa wizja Kościoła jako communio na przykładzie życia i duszpasterskiej posługi księdza Zygmunta Trybowskiego* jest znakomitym przykładem pracy naukowej, która ukazuje na przykładzie jednej osoby – ks. Zygmunt Trybowski – Kościół w Polsce na przestrzeni kilkudziesięciu lat, w których dokonały się zmiany zarówno w sferze religijnej (Sobór Watykański II) jak i politycznej i społecznej (upadek reżimu komunistycznego w roku 1989). Doktorant, pod kierownictwem naukowym ks. prof. Jana Perszona, ukazał nie tylko biografię ks. Trybowskiego, ale również duchowe i teologiczne fundamenty jego owocnej pracy duszpasterskiej. Uwagi krytyczne w żaden sposób nie odbierają wartości naukowej omawianej pracy.

Wniosuję zatem do Rady Dyscypliny Nauki Teologiczne Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu o kontynuowanie postępowania w sprawie nadania ks. Piotrowi Wachowskiemu stopnia naukowego doktora nauk teologicznych.

Koszalin, 21.06.2021

ks. prof. dr hab. Janusz Bujak

